

KÁNTOR LAJOS

POSZLER GYÖRGY ERDÉLYE

Igyekszem hű maradni konferenciánk tárgyához, pontosabban személyéhez; még pontosabban Poszler György következetesen érvényesített könyvszerkesztési szelleméhez, illetve gyakorlatához. Ő ugyanis – talán a tanári indíttatást kapcsolva össze a tudósi elkötelezettséggel – könyveit előszóval, bevezetőkkel látta el. Csupán a könyvtáramban őrzött kötetekre hivatkozom. Irodalomelméleti kísérleteit (a könyvet a Gondolat adta ki 1983-ban, *Kétségektől a lehetőségekig* címmel) „Néhány szó az olvasóhoz” kísérte. A Magvetőnél 1989-ben megjelent *Eszmék, eszmények, nosztalgiákat* „Rendhagyó bevezetés”. Az 1995-ös *Fényjelek* esszéi sem maradtak szerzői eligazítás nélkül. A válogatott tanulmányokat tartalmazó, közel ezer oldal terjedelmű kötet, az *Ars poetica – Ars teoretica* élére „Szakmai előszó – Kutatói számvetés” címmel a Sziráki Péternek adott terjedelmes interjú került. De beszédesebb példákat is idézhetek, most már a műfaji megnevezésekre koncentrálva: „Tárgyi” előszó és „Alanyi” előszó (*Duna-völgyi reálfantasztikum*, 1998); Önironikus bevezetés, Melankolikus bevezetés (*Ezredvégi palackposta*, 2001); Nosztalgikus bevezetés, „Teoretikus” bevezetés (*Kié ez a történelem?*, 2001); „Poétikus” bevezetés, „Politikus” bevezetés (*Az angyal és a kard*, 2003); és a leggazdagabb, mennyiségben és elnevezésben: Előszó. A nagy francia forradalom és a Farkas utcai hársak; a Vallomások külön fejezetében pedig: Teoretikus vallomás, Ideologikus vallomás I., Ideologikus vallo-

Poszler tanár úr
az irodalomelmélet,
a 20. századi magyar
irodalom története
mellett hosszú időn át
odafigyelt – idefigyelt –
Erdélyre, születő
és újjászülető
irodalmára...

Elhangzott az MTA Poszler-konferenciáján, Budapesten, 2016.
április 4-én.

JK
2016/5

más II. Lírai vallomás I., Lírai vallomás II. Lírai vallomás III. (*Az eltévedt lovas nyomában*, 2008).

Most már témánkhoz közel, Erdély-közelben, Kolozsvár-, sőt Farkas utca-közelben vagyunk. Poszler György hajdani iskolája és az én egykori iskolám közelében. Hat év választott el minket a születési év tekintetében meg néhány száz méter a Farkas utca nyugati végében álló Piarista Gimnázium és a keleti szöglethez tartozó Református Kollégium épületére gondolva. Engedjessék meg, hogy most én is rövid lírai vallomással folytassam – csak hogy ennek is Poszler György a szerzője. Munkazáró, életzáró óriás-esszéjében (amely a *Korunk* 2015. szeptemberi–decemberi számaiban jelent meg, és amely nemsokára önálló könyv formájában is elkészül szülővárosunkban) elmélkedik sorskérdésekről, értékről, moralitásról, praktikusságról, dilemmáról, és egy közös szemináriumot ajánl, a következő szavakkal: „Jó lenne ezt megbeszélni Kántorral. Talán a Farkas utcában. Ő a Szamos felől jönne. A gótikus református templomnál lépne az utcába. Én a várfal felől jönnék. A barokk katolikus templomnál lépnék az utcába. Egy padra ülnénk. A ház előtt, ahol Apáczai Csere János lakott. Kora nyári estén. Amikor tele az utca a hársak illatával. Beszívnam gyerekkorom illatát. És nem gondolnék elképzelt szemináriumok eldönthetetlen gondjaira.”

Ez a találkozás most már végleg elmarad. De itt az alkalom, hogy tudós gyülekezetben megpróbáljuk újragondolni Poszler György Erdélyét – ahogy ez a könyveiben meg korábban folyóiratközléseiben akár utalásszerűen megjelent, megjelenik. Objektív formában – és nosztalgikusan, bevallva a személyes érintettséget. Amihez csatlakozni ugyancsak kötelességem, nem szakadva el a *Korunktól*, Kolozsvártól.

Igyekszem kihagyni – az Akadémián vagyunk – a közvetlen találkozások emlékeit, a kolozsvári Főtér északi oldalán (a mai Kolozsvár Társaság székhelye előtt) valamikor a kilencvenes évek elején történt véletlen összefutásunktól a Mikes Kelemen utcáig és a budai Kosztolányi tér 5. szám ötödik emeletéig ívelő, nem véletlen találkozásaink felidézését; így hát a két akadémiai jelenésről sem lesz szó a továbbiakban. A *Korunkról* azonban igen, már csak azért is, mert néhány Poszler-esszé, tanulmány a mi felkérésünkre készült. Nem mindegyik szól Erdélyről, felerészt azonban közvetlenül hazabeszéltek.

*A Korunk repertórium*a 1990–2000 első Poszler-adata 1993. júniusát idézi, az „Irodalmunk határai” összeállításban szerepel a *Párbeszéd*ek és *horizontok* (a *Nyugattól* a *Szép szóig*, Babits Mihálytól József Attiláig követi az irodalmi látószögeket). 1995 augusztusában, a „Túl a szemhatáron” súlypontba illeszkedve, ismét hosszabb Poszler-szöveg olvasható, „szakmai töprengés”: *Az irodalomtörténet mint humanista tudomány*. Majd csak az 1996. 11. számban („Utak, remények”) jelenik meg elkötelezett erdélyi gyónása, történetesen Cs. Szabó Lászlóról, *Egy erdélyi renegát vallomásai* címmel. Pontosan egy évvel későbbi elemzékísérlete Tamási Áron *Czímeresekéről*, majd jön az első nagy vallomás, a *Házsongárdi Bolyongás – a Dél-nyugati Szöglet*, középpontban az összehasonlító irodalomtörténet kolozsvári úttörőjével, Meltzl Hugóval.

Innen már töretlen az út, újabb esszéeken át, egy önálló Poszler-kötetig, az Ariadne Könyvek sorozatában, 2005-ben, *A „másik” város* választott cím alatt (KompPress – Korunk Baráti Társaság). Ennek a 307 oldalas kitévő kötetnek – amelyet Poszler György a Török Endre emlékének ajánl – négy bevezetője van (közülük az első és a negyedik eleve a *Korunké* volt): az Objektív előszóban (*A történet vége*) leírja, hogy mi az, ami megmarad. „Például a jelzőrendszer. A gyomor és torok körül. Meg valami szellemibb. Hogy a tizennégy évig élt Kolozsváron pontosan tudom az irányokat. Mi mitől merre van. Ha elindulok a Főtérről északra, délre, nyugatra, keletre, mit találok. Mi után mi következik. Jobban tudom, mint a hatvan éve lakott Budapesten.” Legjobban a (rég) Farkas utcát tudja, ismeri. Erről (is) szól a második be-

vezetés, a „konfesszionális” (I.), „az örök iskoláról”. A harmadik, szintén „konfesszionális” (II. *Emlék-kép-Kolozsvár* (részlet a *Kutatói számvetésből*, az *Ezredvégi palackposta*-beli közlés alapján). Irodalomtörténetileg, könyvtörténetileg – a Poszler-életút szemszögéből is – a negyedik bevezető a legfontosabb, a „Historikus” bevezetés. Címe: *A vesztesek!?* Az alcímre még inkább figyelniünk kell: „Borús töprengések erdélyi ügyekben”. Székely János-versidézettel kezdődik (*A vesztesek*), és folytatódik *A teremtmények arca* című *Korunk*-kötet kommentárjával. (A huszadik század leg-szebb magyar verseire rákérdező anketünk válaszait és a megszavazott „legszebbe-keket” közöltük kötetben, 2002-ben. Poszler egy Nemes Nagy Ágnes versre – *Ész* – sza-vazott, utána két Babits-vers következik, a *Zsoltár férfihangra* és az *Egy filozófus ha-lálára*; tovább: Ady – *Az eltévedt lovas*, Illyés Gyula – *Haza a magasban*, Füst Milán: *Öregség*, Kosztolányi: *Hajnali részegség* – ez a vers lett az abszolút győztes, Dsida: *Hálóing nélkül*, ismét Nemes Nagy: *Istenről*, a tizedik újra Babits: *Mint különös hír-mondó...*)

Ennek a „historikus” bevezetésnek azért kell különös figyelmet szentelnünk, mert tízéves készülődést sejtet az életművet lezáró nagy esszére; a „borús töprengé-sek” helyére most a „bizonytalan remények és tétova kételyek” került, az „erdélyi ügyekben” az új alcími változtatásban sokkal határozottabb lett, a „borús” viszont visszatér. A 2015. július 20-án a *Korunk* e-mail címére elküldött szöveg teljes címe tehát így hangzik: *Bizonytalan remények és tétova kételyek. Borús gondolatok az er-délyi magyarság száz évéről*. A küldési dátum tehát július 20. – Poszler György elha-lálozásának napja augusztus 13. Talán egy éve vagy még régebben dolgozott közvet-lenül rajta, gyűjtötte az anyagot, könyveket kért, írta a fejezeteket – amíg el nem ké-szült az összefoglalással, nem hagyta eluralkodni magán a bénító betegséget.

Ez a heroikus küzdelem önmagában is ráirányíthatná a figyelmet az utolsó mű-re, benne a bevezető mondatokra: „A borús gondolatok ott rejlenek valahol a lélek mélyén. Mert Erdély a gyerekkori múlt és az öregkori jelen. A fájdalmas nosztalgiaék és az öngyötrő dilemmák korszaka. Be kell lépni vagy vissza kell lépni e világba. Hogy a borús gondolatok megfogalmazhatók legyenek.” És most nem Székely Jánost, hanem Reményik Sándor versét idézi: *Napkelte a várad-velencei állomáson*. Az új (a Reményik-vers születésekor még új) határ átlépésének verse. És erre jön a két beve-zetés: a szubjektív (*a Kiáltó Szótól a Hívó Szóig*) és az objektív: *Trianon, Belvedere, Bukarest*. Az erdélyi magyarság sorsfordulóinak (közel) száz éve. A trianoni diktá-tum és a bécsi döntés közötti évek, a húsz év. És a négy. (Külön is írt erről, az Ariad-né-kötetben: *Eufóriahullámon túl – illúzióvesztésen innen*. Az 1942. május-júniusi kolozsvári művészeti hetekről.) Mindig jelen van a múlt felidézésében az irodalom, a kultúra. A történelem áramával párhuzamosan, beépítve a változásokba. A törté-nelmi személyiségek. Márton Áron, a Gyulafehérvárról (a Romániában maradt Dél-Erdélyből) Kolozsvárra látogató, 1944. május 18-án a Szent Mihály-templomban mi-séző püspök, a bűnökre emlékeztető – az erdélyi zsidóság védelmében. 1945 után a magyarságért, Erdélyért kiálló püspök, akivel Poszler György gyermekként találko-zhatott. És a hasonló pontossággal, történelmi érzékkel kiválasztott mozzanatok. To-vábbra is arcok felvillantásával. Petru Groza román miniszterelnök. A Magyar Népi Szövetség. Kurkó Gyárfás, az MNSZ volt elnöke (tizenöt évig a „demokratikus Romá-nia” börtöneiben, illetve a dicsőszentmártoni elmebeteg-kórházban fogoly, 1964-ben szabadul), az ő „gyötrelmes titkai” nyilván foglalkoztatják Poszlert. Amiként a Ma-gyar Autonóm Tartomány (1952–1960), vagyis „az autonómia illúziója”. Nagy terje-delmet kap az évszázadnyi történetben a kolozsvári Bolyai Egyetem (1945–1959) – „Sziszüphosz egyetemé”. (Mint „kelet-európai modell-ballada” már benne volt az Ariadné-kötetben, változatlan szöveggént épül be az új konstrukcióba – csak a záró bekezdést helyezi át, a „Talán nem kellett volna elhinni mindent” tanulságnak szánt

mondattal, a 2015-ös esszé legvégére.) A marosvásárhelyi Székely Színház (1946–1962) fejezete Tompa László híres székely-versével, a *Lófüröszttéssel* kezdődik. Aztán a kortársi portrék sora, Szabédi László „tragikus vereségeivel”, Gáll Ernővel, a *Korunk* volt főszerkesztőjével, a Kriterion Kiadó igazgatójaként jelentőséget alkotó Domokos Gézával, a szomorú véget ért irodalmárral, Cs. Gyimesi Évával, Poszler szintén tragikus sorsú, a piaristáknál volt kolozsvári irodalomtanárával, Szikszay Jenővel.

Természetesen lehetséges lett volna más csomópontokat is kiemelni az erdélyi magyarság utóbbi száz évéből, ám a nosztalgián, a személyes emlékek meghatározó voltán túl állíthatjuk, hogy Poszler tanár úr az irodalomelmélet, a 20. századi magyar irodalom története mellett hosszú időn át odafigyelt – idefigyelt – Erdélyre, születő és újjászülető irodalmára, Kemény Zsigmondtól Aprily Lajosig, a hetvenes-nyolcvanas és kilencvenes évekig (Sütő András, Bretter György és Szilágyi Domokos teljesítményét és műveik recepcióját sem hagyva figyelmen kívül). Aligha tekinthető esetlegesnek, hogy már a „szubjektív bevezetésben” a Kós Károlyék fogalmazta *Kiáltó Szót* és az 1989. decemberi, kolozsvári értelmiségiek kiáltványaként számon tartott *Hívó Szót* egymás mellé állította. Ezt egy olyan erdélyi, a gyermekkori tizennégy kolozsvári évet örökre magában hordozó ember tehetette meg, aki úgy maradt meg erdélyinek és európainak, mint az esszéíró Cs. Szabó László vagy a költő Jékely Zoltán. Bevallottan elfogult erdélyinek és igaz európai értelmiséginek. Irodalomesztétának, történésznek, akit nem tett vakká a hangoskodó értéktelen, aki az értékszemponatot nem rendelte alá semmilyen, kérészéletű politikának.

